

OVER SOMMIGE GEHEIMEN BLIJFT HET MOEILIK PRATEN

DE OVERDRACHT VAN GEWELD

Anderhalf jaar geleden kreeg ik via een oproep in een tijdschrift voor ouders contact met Hanna, die als kind fysiek mishandeld en seksueel misbruikt is. In deze oproep vroeg zij ouders met soortgelijke jeugdervaringen te reageren om ervaringen uit te wisselen over hun ouderschap en de opvoeding. Tot haar verbazing ontving ze alleen mijn brief, die bovendien over onderzoek ging. Dit voorval staat niet op zichzelf. Het collectieve zwijgen over geweld is weliswaar doorbroken, maar mensen die geweld meemaakten zijn dikwijls terughoudend om hun verhaal te doen en huiverig voor de consequenties.

Respondenten in mijn huidige onderzoek vroegen soms of het op televisie komt, of hun naam erbij staat, of ze in een wachtkamer moeten zitten en wat er precies met het interview of het onderzoek gebeurt¹. Deze vragen zijn niet alleen terecht, ze geven ook weer dat het spreken over eigen geweldervaringen omstreden is.

In dit tijdperk van bekentenissen, waarin veel media streven naar programma's en artikelen met een hoog emotioneel gehalte, raken steeds meer voorbeelden bekend van mensen die zich voor de camera onbegrepen en emotioneel uitgedeed voelden. Het wijder verspreid raken van kennis over geweld heeft ons allemaal meer of minder 'deskundig' gemaakt. Toch kan dit gemakkelijk ontaarden in bevooroordeelde reacties en stereotiepe denkbeelden. Zo wordt wat betreft de gevolgen al snel een link gelegd met het 'voorgoed beschadigd' zijn. Daarmee hebben zich denkbeelden in onze hoofden genesteld dat mensen die fysiek of seksueel geweld meemaakten in hun jeugd geen duurzame en positieve relaties kunnen hebben, minder competente ouders zijn en vroeger of later zelf overgaan tot ouderschap.

Respondenten uit mijn onderzoek bijvoorbeeld verzwegen soms hun jeugdervaringen voor hun partner of vrienden, omdat ze dachten dat ze daarmee niet voor vol zouden worden aange-

zien. Ze vertelden dat ze bang waren gezien te worden als zwakke collega's, minder geschikte partners of agressieve ouders. Zorgvuldigheid is dan ook op zijn plaats. Zowel in onderzoek, preventie als in de hulpverlening is kritische reflexie nodig over de eigen uitgangspunten en opvattingen, om daarmee te voorkomen dat we beoogde doelen voorbij schieten. In geval van als kind mishandelde ouders wordt het opvoedingsgedrag van deze groep eruit gelicht en geproblematiseerd, terwijl de visies van het brede publiek en professionals op geweld niet ter discussie staan. Het is de vraag of zo'n op risicofactoren geënte benadering wel het beste aangrijpingspunt is voor preventie. Naar mijn mening zou de bespreekbaarheid en kennis juist worden vergroot, wanneer de uitwisseling tussen de opinies van ouders (met of zonder geweldervaringen), professionals en het brede publiek meer centraal wordt gesteld.

In dit artikel wil ik proberen enkele opiniërende lijnen aan te geven in de hoop daarmee discussie te stimuleren. Illustraties zijn afkomstig uit mijn onderzoek onder volwassenen (waaronder ouders), die als kind mishandeld of seksueel misbruikt zijn. Ik richt me in dit onderzoek vooral op ouders die aangeven het geweldspatroom doorbroken te hebben; een belangwekkende groep, die naar mijn mening meer aandacht verdient. De opbouw van mijn verhaal verloopt als volgt. Eerst ga ik kort in op onderzoek naar de overdracht van geweld. Vervolgens beschrijf ik enkele alternatieve aanzetten. Aan het eind volgen de belangrijkste conclusies met enkele discussievragen.

Onderzoek naar de overdracht van geweld

Overdracht is een complex en breed begrip, dat ik opvat als een continuüm en een specifiek aspect van lange-termijn gevolgen. Het gaat me bij overdracht zowel om de boodschappen die ouders uitzenden, als om de wijze waarop kinderen zich deze boodschappen eigen maken en de conclusies die zij daaruit trekken. Er zijn dus verschillende uitingsvormen en posities mogelijk, die zich bovendien in de loop van de ontwikkeling en op grond van nieuwe ervaringen wijzigen (Dijkstra, 1995). In onderzoek naar de overdracht van geweld is de nadruk sterk gelegd op de groep ouders die geweld herhaalt. De selectieve onderzoeksgroepen bestaan vaak voor het merendeel uit ouders die vanwege mishandeling met de hulpverlening of justitie in aanraking zijn gekomen. De noodzaak voor het vinden van oplossingen is in zulke gevallen natuurlijk ook groot. Serieuze aandacht hiervoor is gerechtvaardigd. Veel als kind mishandelde en misbruikte ouders mishandelen hun kinderen echter niet. De vraag rijst dan ook of het verband tussen het zelf mishandeld zijn en het later mishandelen als ouder wel een algemeen geldend patroon is. Hoewel het risico op herhaling van geweld inderdaad groter is bij als kind mishandelde ouders, blijkt uit een overzichtsstudie op dit terrein dat ongeveer tweederde van deze groep ouders dit patroon niet voortzet in de opvoeding van hun eigen kinderen (Kaufman en Zigler, 1989). Naar het belangrijke gegeven dat en hoe ouders het geweldspatroom doorbreken, is verhoudingsgewijs weinig onderzoek verricht. Vragen hoe overdracht van geweld precies tot stand komt, verschuift of doorbroken wordt zijn weliswaar uiterst relevant, maar deze processen verlopen deels onbewust en zijn daardoor moeilijk onderzoekbaar. Gedetailleerde gegevens ontbreken onder welke condities en in welke mate ouders hun eigen geweldervaringen al dan niet verdisconteren in de opvoeding. Wel is kennis bruikbaar over overleving en lange-termijn gevolgen.

Gevolgen van seksueel misbruik en fysieke mishandeling zijn dynamisch; ze veranderen gedurende de ontwikkeling en in de loop van de tijd. Herbelevingen steken soms ineens de kop op bij belangrijke veranderingen, zoals het krijgen van een kind. Er zijn echter ook buffers, beschermende processen en 'tweede kansen' die leiden tot vermindering van de negatieve gevolgen (Dijkstra, 1993). Het kan hier gaan om goede prestaties op school of werk, contacten met vertrouwenspersonen en het creëren van sociale steun. Zo vertelde een als kind seksueel misbruikte man dat een oom en tante die in dezelfde straat woonden, de vluchthaven waren voor verschillende kinderen in zijn gezin van herkomst. Ook hij was daar altijd welkom en kon zijn hart luchten. Daarnaast was hij in die periode lid van een sportvereniging, waar hij naar eigen zeggen dag en nacht zat, en ook wat vriendjes had. Hij ontvluchtte daarmee zijn thuis zoveel hij kon.

Therapie en bewustwording van wat hen als kind is aangedaan kunnen later een belangrijke beschermende invloed hebben en leiden tot grotere assertiviteit en controle. Een ondersteunende partner en het delen van verantwoordelijkheid voor de opvoeding en de ouderlijke zorg werken eveneens als een buffer. De kwaliteit van de partnerrelatie is daarmee van invloed op de kwaliteit van het ouderschap, terwijl veelvuldige ruzies en strijd tussen partners juist een negatief effect hebben (Langeland en Dijkstra, 1995). Herman (1994), die onderzocht hoe volwassenen verschillende soorten geweld verwerkten, noemt daarnaast nog veranderingen als het bewust aanpakken van angsten, confrontaties met de dader en andere familieleden. Herman beschrijft bovendien dat deze volwassenen zich bewust worden van de nadelen die aan de slachtofferrol kleven, alsook kritischer worden over de algemeen bekende opvattingen over geweld, kinderen en de eigen sekserol. Dergelijke initiatieven zijn volgens haar gericht op het actief herwinnen van de zeggenschap over het eigen leven en op herstel van verbondenheid met belangrijke anderen. Wanneer we dus meer willen weten over de wijze waarop mensen die vroeger geweld meemaakten hun negatieve jeugdervaringen een positieve wending konden geven, is het van groot belang alert te zijn op deze buffers en protectors. Zij verschaffen bovendien waardevolle informatie voor preventie en hulpverlening.

Een andere interessante benadering van de overdracht van geweld is onderzoek waarin men probeert te differentiëren tussen groepen ouders die geweld wel en niet herhalen. Tricket en Susman (1989) bijvoorbeeld vermelden in een vergelijkend onderzoek een aantal opvallende verschillen tussen ouders die het geweldspatroom herhaalden en doorbraken. Ouders die hun kinderen niet mishandelen hadden een andere houding en visie op de opvoeding. Zij bekritiseerden de opvoeding in hun eigen jeugd en probeerden bewust opvoedingspatronen te veranderen, respect te tonen voor hun kinderen en veiligheid en structuur te bieden. Ook hadden zij toen ze mishandeld werden veel vaker een 'vervangingsouder' of een vertrouwenspersoon gevonden. Daarentegen had de groep ouders die het geweldspatroom herhaalde minder afstand genomen van de opvoedingsstijl in hun jeugd. Ze idealiseerden hun ouders dikwijls sterk, ontken- den soms de (ernst van de) mishandeling en hadden een meer rigide perceptie van hun kinderen. Tricket en Susman spreken in dit verband van vervormde denkbeelden. De ouders waren bovendien eerder geneigd hun kind als zondebok of als wapen in de echtelijke strijd te gebruiken en ze ondervonden minder steun bij de opvoeding.

Bewustwording van wat voor een ouder belangrijke waarden zijn bij de opvoeding lijkt daarmee van belang om de eigen kinderen met respect te behandelen en geweld af te wijzen. Zo stelde een als kind mishandelde vader vast dat praten helpt, maar slaan nooit (Dijkstra, 1994). De ouders in het gezin van herkomst kunnen als *voorbeeld* maar, in geval van geweld, zeker ook als *schrikbeeld* fungeren. Het gemis en de kritiek op de eigen opvoeding worden dan actief omgezet in een opvoedingsmoraal waarin kinderen worden gehoord en gewaardeerd. Dit wordt bevestigd in mijn vooronderzoek, waarin zes geïnterviewde ouders een ander opvoedingsmodel in de praktijk brengen dan de opvoeding die ze zelf hebben gehad. Sommige respondenten vermelden dat ze zich, als gevolg van hun jeugdervaringen, extra goed kunnen inleven in kinderen. Betrokkenheid, aandacht en communicatie worden in de plaats gezet voor autoritaire, verwaarlozende en gewelddadige opvoedingspatronen. Er lijkt in deze gevallen eerder sprake van een breuk met dan een bestendiging van oude opvoedingswaarden, wat overigens niet wil zeggen dat de opvoeding zonder strubbelingen verloopt (Dijkstra, 1994; 1995).

Als kind mishandelde of misbruikte ouders kunnen problemen ervaren in de opvoeding. Het uitoefenen van ouderschap kan sowieso gezien worden als het balanceren op een dunne draad. Elk kind roept weer andere reacties op. Het ideaal of de goede voornemens liggen soms ver verwijderd van de alledaagse praktijk. Zo kunnen ouders die als kind geweld meemaakten moeite hebben hun kind aan te raken of te knuffelen, in paniek raken bij het uitdelen van een klap, of bang zijn zichzelf niet in de hand te houden bij opkomende woede of het uitdelen van straf. Bepaalde handelingen zijn soms beladen met schaamte. Een als kind seksueel misbruikte vader wil bijvoorbeeld niet dat zijn kinderen hem naakt zien in de badkamer. Hij weigerde bovendien zijn kinderen te verschonen toen ze baby's waren, omdat hem dat pijnlijk herinnerde aan zijn misbruik. Maar dergelijke belevingen leiden niet automatisch tot herhaling van geweld. Daarvoor zijn combinaties van sets factoren nodig. Ouders die veel stress en weinig economische zekerheid hebben, hoge eisen stellen, een lage dunk hebben van zichzelf, veel conflicten hebben met hun partner, hun kind als lastig ervaren en het gevoel hebben weinig greep te hebben op de opvoeding, zijn kwetsbaarder voor herhaling van negatieve opvoedingspatronen (Dijkstra, 1994). Een belangrijke vraag is dan hoe deze kwetsbaarheid, die vaak gepaard gaat met gevoelens van machteloosheid, getransformeerd kunnen worden in een grotere weerbaarheid en het gevoel een bekwaamere ouder te zijn.

Aanzetten voor een alternatief

Een vruchtbare benadering lijkt het versterken van ouderlijke gevoelens van eigenwaarde en competentie in de opvoeding, die het tevens mogelijk maakt om problemen in de opvoeding te bespreken en te verminderen. Dit blijkt uit de interessante en succesvolle bevindingen van een project over intensieve en korte gezinsdagbehandeling in Rotterdam². Het gaat hier om een zes weken durende behandeling gedurende drie dagen per week. In veel van deze gezinnen speelt geweld, voormalige partnermishandeling en/of seksueel misbruik een rol; in de jeugdervaringen van de betreffende ouders, bij de kinderen of in meerdere generaties. Vaak is deze behandeling voor gezinnen met een lange hulpverleningsgeschiedenis de laatste strohalp, voordat grote beslissingen zoals uithuisplaatsing vallen. Ook kan het zijn dat kinderen al uithuis zijn geplaatst en ouders hen 'terug kunnen verdienen'. Primair is de behandeling gericht

op het vergroten van de ouderlijke competentie en kracht en het verstevigen van opvoedingsvaardigheden als aandacht geven, duidelijk zijn, verantwoordelijkheid nemen, steun zoeken en grenzen stellen. De methodiek stimuleert actieve betrokkenheid, het vergroten van het probleemoplossend vermogen en versterkt controle en 'self-management'. De ouders worden in deze dagbehandeling pas in tweede instantie en via hun sterke punten aangesproken op verbetering van hun tekorten en falen. Zij krijgen de kans om stagnaties om te buigen in positieve verandering en verantwoordelijkheid te nemen voor de opvoeding van hun kinderen (RMPI, 1994). Verhoogde kwetsbaarheid voor geweld is dus maar één kant van de medaille. De andere kant is bewustwording, veerkracht en 'empowerment', die leiden tot positieve verandering van ingesleten en negatieve opvoedingspatronen. Bestudering van deze methodiek en langduriger follow-up zijn van belang om te onderzoeken of deze positieve effecten ook op langere termijn bestendig blijken.

De hier beschreven gezinsbehandeling 'garandeert' in hoge mate de deelname van de ouders; er staan immers belangrijke beslissingen op het spel. Moeilijker wordt het ouders die als kind geweld meemaakten op *vrijwillige* basis te werven. Zo ontwikkelde de afdeling preventie van een Riagg, in samenwerking met de Stichting Spel en Opvoeding en Humanitas, een opvoedingsondersteunende gespreksgroep voor als kind mishandelde ouders, die de nadruk legt op het verbeteren van opvoedingsvaardigheden in het huidige gezin. Een gedachte achter dit aanbod is dat contacten met lotgenoten steun en herkenning bieden en dat ouders van elkaar kunnen leren. Daarmee werd een weloverwogen en innovatief aanbod gecreëerd, dat echter tot op heden niet voldoende aanmeldingen van ouders opleverde om een groep te starten (Siegert en Wijnen, 1994).

Dit geringe aantal aanmeldingen roept verschillende vragen op. Is het maatschappelijk klimaat wel voldoende veilig voor ouders die als kind mishandeld zijn om zich te verenigen in een gespreksgroep? Ze moeten niet alleen erkennen dat ze als kind mishandeld of misbruikt zijn, maar dit ook verbinden met problemen die ze hebben met opvoeden en bereid zijn om hierover te praten. Dit lijkt me een hoge drempel. Wordt deze groep ouders daarmee niet teveel benaderd met een problematiserende bril op? Kan dit gevoelens van schuld en falen versterken? Eerder heb ik aangegeven dat als kind mishandelde ouders toch al moeten opboksen tegen bestaande oordelen op dit punt. Wellicht is een geïntegreerd aanbod nodig, waarin hulpverleners en andere intermediairen actief betrokken zijn. Met de uitwisseling van informatie en kennis kunnen alle partijen hun voordeel doen. Door op meerdere sporen tegelijk te werken wordt actieve uitwisseling tussen ouders, intermediairen en hulpverleners bevorderd en komt communicatie en discussie op gang. Deze verbreding verlaagt bovendien mogelijk de drempel tot deelname. Andere mogelijke opties zouden gemengde gespreksgroepen voor ouders kunnen zijn, in de vorm van thema-bijeenkomsten over opvoeding of het vervaardigen van psycho-educatief voorlichtingsmateriaal.

Discussie

In dit artikel heb ik betoogd dat de tijd rijp is om het denken over de overdracht van geweld verder te nuanceren. Het meemaken van geweld in de jeugd leidt niet 'automatisch' tot herhaling. Wanneer als kind mishandelde ouders uitsluitend worden gezien als een 'risicogroep' wordt het moeilijker om ouderschap van als kind mishandelde ouders open aan de orde te stellen. Men kan vervallen in bedekte beschuldigingen of om de hete brij

heen draaien. Er is meer aandacht nodig voor de competentie, de strijd die ouders leveren en de oplossingen die ze gevonden hebben. Verder onderzoek is wenselijk naar beschermende processen, besluiten van ouders de opvoeding van de eigen kinderen anders ter hand te nemen en de ontwikkelingen die zij in hun ouderschap doormaken. Ik pleit dan ook voor meer aandacht voor het proces van overdracht en voor verder onderzoek naar de buffers, die de kans op herhaling van het geweld verminderen. We kunnen veel van deze getuigenissen leren, ook met het oog op preventie.

Hiermee samenhangend lijkt het maatschappelijk klimaat niet zo gunstig te zijn om moeilijkheden onbevangen te benoemen. Ouders die als kind mishandeld zijn voelen zich snel in het incompetente hoekje geduwd. Zij worden geacht inzage te geven in hun twijfels, vragen en problemen bij de opvoeding, vanuit de gedachte dat hun eigen jeugd daarvoor de grondslag is. Maar ook 'doorsnee' ouders die niet mishandeld zijn kunnen hun kinderen mishandelen. Hoe open zijn we überhaupt in onze samenleving als het gaat om onze houding en waarden over de opvoeding van kinderen? Hoe makkelijk spreken wij over agressie, het uitdelen van straf of over onze eigen normen en waarden? Wanneer geven wij inzicht in onze toebereidingen over de opvoeding? Vertrouwen en veiligheid zijn daarvoor noodzakelijk.

Tot slot is het de vraag of het wel zo verstandig is om uitsluitend te focussen op ouders die als kind mishandeld zijn als een 'risicogroep'. Dit kan mogelijk het onderscheid tussen 'zij' en 'wij' versterken. Als bewustwording van opvoedingswaarden inderdaad een belangrijke factor is, is er geen belemmering andere groepen ouders en professionals in het aanbod te betrekken; diversiteit in achtergronden zou dan juist een voordeel kunnen zijn.

Door meer reflexie te plegen en uitwisseling over de opvoeding tussen diverse groepen te bevorderen wordt een steentje bijgedragen aan de maatschappelijke discussie en kunnen vaststaande opvattingen worden genuanceerd. Misschien utopisch, maar ik denk dat het de bespreekbaarheid van geweldsgeheimen ten goede zal komen.

Sietske Dijkstra is werkzaam als toegevoegd onderzoeker bij de vakgroep Vrouwenstudies Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht. Ze bereidt een proefschrift voor over de lange-termijn gevolgen en betekenisgeving van fysieke mishandeling en seksueel misbruik in de jeugd

■ Met dank aan José Niekus (bureau VKM) en Ellen Siegert (Riagg Groningen, afdeling Preventie).

Noten

1. Het betreft hier mijn promotie-onderzoek naar de lange-termijn gevolgen en betekenisgeving van (seksueel) geweld. Kwalitatieve analyse van levensgeschiedenissen vindt plaats bij twee groepen, namelijk vijftien als kind mishandelde en misbruikte ouders en vijftien in hun jeugd seksueel misbruikte mannen. Voor informatie hierover: S. Dijkstra, postbus 80140, 3508 TC Utrecht, telefoon 030 53 35 03.
2. Deze bevindingen zijn gebaseerd op een congrespaper van het RMP1 in 1994, op gesprekken met leden van het gezinsdagbehandlingsteam van het RMP1 en het bijwonen van enkele dagbehandelings-sessies.

Literatuur

- Dijkstra, S. (1993). Leven met geweldervaringen in de jeugd. *VKM magazine* 7/1, p. 1-4.
- Dijkstra, S. (1994). Van krom hout komt nooit een rechte stok: Over stigmatisering van als kind mishandelde ouders. In: C. Bouw, J. De Bruijn, D. van der Heiden (red.). *Van alle markten thuis. Vrouwen en genderstudies in Nederland*. Babylon/De Geus, Amsterdam, p. 121-133.
- Dijkstra, S. (1995). Een omstreden sociale erfenis. Pleidooi voor differentiatie in het denken over geweld. Verschijnt in september 1995 in *Psychologie en Maatschappij*.
- Herman, J. L. (1994). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld - van mishandeling thuis tot politiek geweld* (vertaling). Wereldbibliotheek, Amsterdam.
- Kaufman, J., Zigler, E. (1989). The intergenerational transmission of child abuse. In: D. Cicchetti, V. Carlson (eds.). *Child Maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*. Cambridge: University Press, p. 129-150.
- Langeland, W. en S. Dijkstra. (1995). Breaking the intergenerational transmission of child abuse: beyond the mother-child relationship. *Child Abuse Review*, 4, p. 4-13.
- RMP1. (1994). Psychiatrisch-psychotherapeutisch centrum voor kind, jeugd en gezin, Rotterdam. *Family day-treatment program*. Paper gepresenteerd op de conferentie Violence in the Family, Amsterdam, oktober 1994.
- Siegert, E., Wijnen, H. (1994). *Projectplan primaire preventie van kindermishandeling. Opvoedingsondersteunende gespreksgroep voor ouders die in hun jeugd mishandeld zijn*. Riagg, Stichting Spelen Opvoeding en Humanitas, Groningen.
- Trickett, P. K., Susman, E. J. (1989). Perceived similarities and disagreements about childrearing practices in abusive and nonabusive families: intergenerational and concurrent family processes. In: D. Cicchetti, V. Carlson (eds.). *Child Maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*. Cambridge, University Press, p. 280-301.